

ONBEVOEGDE STADSGEDACHTEN

Private en publieke praktijken
in de stedelijke ruimte

Abram de Swaan

Voor Herman Hertzberger, 'sociaal architect'

32

UNAUTHORISED URBAN THOUGHTS

Private and Public Practices within
Urban Space

Abram de Swaan

For Herman Hertzberger, 'social architect'

Net als in de architectuur wordt in de sociale wetenschap over de openbare en de private ruimte overwegend gesproken in binaire termen: het een of het ander. Er is echter veeleer sprake van heel fijne en verschuivende gradaties van openbaar naar privé – ook in de stedelijke ruimten. Daarom zouden deze ruimten als ‘open ruimten’ ontworpen moeten worden, om plaats te bieden aan al de verschuivingen tussen publieke en private interacties. Ontwerpers moeten niet voorschrijven, niet inperken, maar uitnodigen tot sociale verkenningen. Dat vereist een zekere mate van meerduidigheid in het ontwerp. De stadsetnograaf kan de ontwerper daarbij helpen, door hem te leren kijken naar het dagelijkse gebruik van stedelijke ruimte.

GROOTSTEDELIJKHEID Het grootstedelijk bestaan hoort voor de meeste mensen bij een bepaalde levensfase. Het is meer en meer de bestaansvorm van jongvolwassenen en van ouderen. Gezinnen met kinderen zoeken de voorsteden op of het kleinsteedse leven dat het platteland nu overwoekert. De binnenstad, zoveel is duidelijk, is niet voor kinderen. Maar de grote stad is ook een tros van evenementen en bezienswaardigheden die gezinsgewijs bezocht worden door buitenmensen (van nabij) en toeristen (van verre). Er is nu eenmaal in de grote stad veel te beleven: het eerste kenmerk van stedelijkheid is de ruimtelijke en de sociale dichtheid én de sociale en ruimtelijke diversiteit. De stad is een samenballing, het land is ballingschap. Het grotestadsleven hoort bij het tijdperk van de late adolescentie en de vroege volwassenheid, of bij de levensstijl van oudere, welgestelde mensen. Het kleinsteedse bestaan hoort bij de fase van de gezinsvorming: als de jonge volwassenen kinderen krijgen, gaan ze weer in de buitensteden en forensendorpen wonen.

Like architecture, the social sciences tend to speak of public and private space in binary terms: either/or. But in actual fact it is a question of minute and constant shifts from public to private – also within specific urban spaces. That is why these spaces ought to be designed as ‘open spaces’ in order to accommodate the many shifts between public and private interactions. Designers should not prescribe, not restrict, but rather invite social explorations. This calls for a certain degree of ambiguity in the design. The urban ethnographer can help designers to do this by teaching them how to observe everyday use of urban space.

METROPOLITANISM Metropolitan existence for most people comes at a certain stage in life. To an ever greater extent it is becoming the arena of young adults and the elderly. Families with children opt for the suburbs or the kind of small-town life that is currently overrunning the countryside. The inner city, that much is clear, is not for children. But the big city is also a cluster of events and sights visited *en famille*

by suburbanites (from nearby) and tourists (from afar). After all, the big city has a great deal of excitement to offer: the principal feature of urbanism is spatial and social density combined with social and spatial diversity. The city is excitement, the countryside is exile. Metropolitan life goes with the period of late adolescence and early adulthood, or the lifestyle of elderly, well-to-do people. Small-town life goes with young families: as soon as the young adults have children, they move back to the suburbs and the commuter towns.

But once people have set up home outside the city centre they do not abandon the city once and for all. Their daily commute to work in the business district makes them urbanites from nine to five. During late-night shopping and on Saturday mornings they can be found wandering the malls on the outskirts of town, as well as the shopping streets in the city centre. Towards the end of the week they go out in the city centre, and on Friday and Saturday night the older children eagerly swap their parental home for the cinemas, amusement

Ook als mensen zich eenmaal buiten de stadskern hebben gevestigd, zijn ze niet definitief de stad uit. Ze forensen dagelijks op en neer naar hun werk in het zaken centrum en zijn dan stedeling van negen tot vijf. Op koopavond en op zaterdagmorgen zijn ze te vinden op de koopboulevards in de randgebieden, maar ook in de winkelstraten in het stedelijk centrum. Tegen het einde van de week gaan ze een avondje uit in de binnenstad, op vrijdag- en zaterdagavond verlaten de grote kinderen opgewekt de ouderlijke woning en verdwijnen in de bioscopen, speelhallen, disco's en lounges van de uitgaanswijken in de grote stad. De pubers zoeken spanning en sensatie, de ouders maken zich ongerust, want het uitgaansleven heeft een gevaarlijk randje van drugs, geweld en slechte vrienden.

Voor buitenmensen en voor stedelingen voltrekken zich de hoogtijdagen in de stad: de korte schoolvakanties, de lange weekenden de nationale feestdagen, de grote manifestaties en de triomfale vieringen van voetbalvictories. Op die dagen wordt de hele binnenstad flaneerterrein waar men voor elkander paradeert en zich aan anderen vergaapt. De voorstadbewoners heroveren voor een vrije dag het binnenstadsgebied. Zo nemen ook de buitenmensen op gezette tijden deel aan het grotestadsleven en krijgen de dagen van de week en de dagen van het jaar een ruimtelijke ordening.

De tegenstelling tussen stad en land is al lang geleden vervluchtigd. Het landelijk gebied is ingedeeld in natuurreservaten waar plant en dier zich ter publieke bezichtiging gereedhouden, agro-industrieterreinen waar plant en dier juist zo onzichtbaar mogelijk en heel discreet tot eindproduct verwerkt worden, de rest is voorstad, nastad, tussenstad en nog-niet-stad. De overheersende tegenstelling is nu tussen voorsteden en binnen-

arcades, discos and clubs in the big city's entertainment district. The adolescents seek thrills and excitement, while their parents worry, as urban nightlife has a rough edge of drugs, violence and the wrong friends.

Both suburbanites and urbanites celebrate special occasions in the city: brief school holidays, long weekends and national holidays, major events and the triumphant celebrations of football victories. During those days, the entire inner city becomes a pageant where people go to see and be seen. On their day off, the suburbanites repossess the inner city. And thus it is that, at fixed times, the people from the suburbs take part in metropolitan life and the days of the week and the days of the year acquire a spatial structure.

The opposition between city and country disappeared a long time ago. Rural areas are now divided into nature reserves where plant and animal life are available for public inspection and agricultural sites where plant and animal life are processed into end products as invisibly and discreetly as possible; every-

thing else is big town, small town, in-between-town and town-to-be. The prevailing binary opposition is now between suburbs and inner city, between urbanised periphery and metropolitan centre.

PUBLIC AND PRIVATE, A CONTINUUM The distinguishing features of metropolitan life are diversity and density: one and the same site in the city hosts successive and sometimes even simultaneous performances, available for everyone to see, or for everybody to ignore. There is a lot to see in the city, but there is no obligation to watch. Urban life is presented on a plate, but seldom forces itself upon you. This is what makes public space so interesting to a sociologist. As mentioned, this space cannot be reduced to binary oppositions. By virtue of the law and common practice, the public thoroughfare is accessible to everybody. It is the place to see and be seen. In principle, nobody can be barred from this public space, and nobody has any special rights of use. But in the downtown area more and more domains have become public only selectively as vagrants, drunks, beg-

stad, tussen verstedelijkte periferie en grootstedelijk centrum.

OPENBAAR EN PRIVÉ, EEN CONTINUÛM De kenmerken van het grotestadsleven zijn verscheidenheid en dichtheid: op een en dezelfde plek in de stad voltrekken zich opeenvolgend, of zelfs gelijktijdig verschillende voorstellingen, voor iedereen zichtbaar, maar ook door iedereen te negeren. Je krijgt veel te zien in de stad, maar je hoeft er niet naar te kijken. Het stadsleven dient zich aan, maar dringt zich zelden op. Dat maakt de openbare ruimte zo interessant voor een socioloog. Zoals gezegd kan over deze ruimte niet in binaire termen gesproken worden. De openbare weg is krachtens wet en gewoonte voor iedereen toegankelijk. Daar vertoont men zich en weet men zich bekeken. In beginsel kan niemand uit deze publieke ruimte geweerd worden, en niemand heeft er bijzondere gebruiksrechten. Maar in de binnenstedelijke gebieden worden steeds meer domeinen selectief publiek, wanneer zwervers, zuiplappen, bedelaars, lastpakken en gekken diskreet maar doortastend verwijderd worden: galerijen en overdekte winkelzones, maar ook parkeerterreinen, plantsoenen en parken worden verminderd openbaar.

Het spectrum van afnemende openbaarheid verloopt van de straat naar het warenhuis (waar je rond kunt lopen zonder dat je iets gevraagd wordt), vandaar naar de wachtruimtes van stations, instellingen en bankfilialen, en dan door naar de winkel ('kan ik u ergens mee helpen?' betekent dat je nu je aanwezigheid tussen de schappen dient te verklaren), de ontvangstkamers in kantoren, verder naar de spreekkamers van artsen of advocaten en ten slotte het woonhuis als de meest besloten ruimte.

De woning is te zien als een toneelmachine, die met deuren, ramen en

gars, troublemakers and fools are discreetly yet decisively removed: galleries and malls, car parks, public parks and gardens are becoming less and less public.

The spectrum of reduced public accessibility runs from the street to the department store (where you can wander without being accosted), from there to the waiting rooms at stations, institutions and bank branches, and on to the shop (where the question 'do you need any help?' forces you to explain your presence among the shelves), the reception areas in offices, and then to the consultation rooms of doctors and lawyers, and finally the residential home, the most private space.

The home can be seen as a stage machine with doors, windows and curtains to create the constantly changing settings for domestic life. Some parts of the home, such as the bathroom and the bedrooms, are reserved for members of the family. If, strangers are allowed entry to these spaces at all, they are guaranteed to be urged 'not to mind the mess', even if the mess is conspicuous by its absence. The remark serves as a reminder that these spaces are

not meant to be seen by outsiders. Other spaces within the home, such as the living room, are intended for display to outsiders. On the walls are the carefully selected souvenirs of adventurous holidays, weddings and other momentous events alongside portraits of family members. The family's possessions are displayed on and in cabinets and on windowsills. The living room, the home's primary public space, is a stage for the performance of the familial scene in front of a small and hand-picked audience. The home thus becomes a stage machine that can give or deny access to strangers, an apparatus that can conceal some things while displaying others, an apparatus with which to present oneself, one's family and one's position in society.

PRIVATISATION AND (RE)PRESENTATION The great sociologist Erving Goffman was one of the first observers to signal the transitions from 'backstage' to 'frontstage', as he called them in his dramaturgical idiom,¹ or in the words that Norbert Elias used before him: before and behind the stage wings.² Over the course of the centuries,

1 Erving Goffman, *Behavior in Public Places; Notes on the Social Organization of Gatherings* (London: Macmillan, 1963).

2 Norbert Elias, *The Civilizing Process, Vol. I. The History of Manners* (Oxford: Blackwell, 1969) and *The Civilizing Process, Vol. II. State Formation and Civilization* (Oxford: Blackwell, 1982).

1
Erving Goffman, *Behavior in Public Places. Notes on the Social Organization of Gatherings*, Londen 1963.

2
Norbert Elias, *Het civilisatieproces: sociogenetische en psychogenetische onderzoekingen*, Utrecht 1982.

gordijnen ruimte schept voor steeds wisselende ensceneringen van het huiselijk leven. Sommige delen van de woning, zoals de badkamer en de slaapkamers, zijn slechts bestemd voor de leden van het gezin. Als je als vreemde er toch een keer binnengelaten wordt, krijg je gegarandeerd het verzoek niet op de rommel te letten, ook al is er helemaal geen rommel te zien. De vraag is een teken dat deze ruimten niet voor de ogen van buitenstaanders bestemd zijn. Andere ruimten in het huis, zoals de woonkamer, zijn juist bedoeld voor de presentatie aan buitenstaanders. Zorgvuldig uitgekozen hangen hier de herinneringen aan avontuurlijke reizen, huwelijken en andere grote moment van het leven naast de portretten van familieleden aan de muur. De bezittingen van de familie staan uitgestald op en in de kasten en in de vensterbank. De woonkamer, de publieke ruimte van het huis, is een podium voor de opvoering van het familiaal tafereel voor een klein en select publiek van genodigden. Zo is het huis is een machine waar vreemden door buitengesloten en in binnengelaten kunnen worden, machines waarmee bepaalde zaken aan de openbaarheid onttrokken en andere zaken juist getoond kunnen worden, machines waarmee je jezelf, je familie en de sociale positie kan presenteren.

PRIVATISERING EN (RE)PRESENTATIE De bekende socioloog Erving Goffman was een van de eersten die de overgangen van ‘backstage’ naar ‘frontstage’, zoals Erving Goffman het in zijn dramaturgisch idioom noemt,¹ signaleerde. Of in de woorden van Norbert Elias: ‘vóór en achter de coulissen’.² In de loop van eeuwen heeft zich in Europa volgens Elias een steeds sterkere en soepelere sturing van impulsen en emoties binnen en tussen

as Elias has pointed out, Europe has seen a progressively stronger and subtler management of impulses and emotions within and between people. Spontaneous outbursts and behaviour such as wolfing down food, smacking one’s lips, spitting, drooling, vomiting, ranting and raging, pissing, shitting, sweating, screeching, drunkenly slurring one’s words, and lecherous behaviour have become increasingly embarrassing. The process started in courtly circles, was followed by upper-class and bourgeois circles, until finally it reached a working-class milieu. It brought with it an on-going privatisation of living quarters, a steady reduction of accessibility, and not just physically, a reduction of visibility for the eye, a reduction of audibility for the ear and a reduction of smell for our noses: all aspects of a prolonged process of concealment that has had a profound impact on the contemporary economy of shame that forms part of a more comprehensive process of civilisation as outlined by Norbert Elias in *The Civilizing Process*.

There are some counter movements, but these often involve

a ‘controlled decontrolling of emotional controls’ by people who already have a good grip on themselves. The nudist beach is a fine example: the visitors there know how to discreetly handle the sight – and the temptation – of the naked people around them. Thus the nudist beach is the antithesis of degeneration. One must be initiated into the mores of the beach in order to navigate this space. One can look, but not look too closely, not show too much interest and certainly no arousal. People in this precarious setting can very competently handle themselves without explicitly knowing how they themselves and those around them manage to do it.

All this supports Elias’s notion that more and more actions have moved ‘behind the wings,’ (*hinter den Kulissen*), because people have become more and more ashamed of them. The brick-embodied discretion of the modern family home, where all physical functions can take place behind closed doors, hidden even from housemates, is the best possible illustration of this trend. As we know, it used to be different. Not even all that long ago.

mensen voltrokken. Spontane opwellingen en gedragingen zoals schrokken, smakken, spugen, kwijlen, kotsen, razen en tieren, piesen, schijten, zweten, krijsen, lallen, geilen zijn steeds g nanter geworden, eerst in hoofse, toen in grootburgerlijke, later nog in kleinburgerlijke kringen, en daarna in het werkmansmilieu. Dat betekende eveneens een voortgaande privatisering van de woonruimte, een steeds grotere ontoegankelijkheid, niet alleen in den lijve, en voor het oog een steeds grotere onzichtbaarheid en voor het oor een toenemende onhoorbaarheid en voor de reuk een steeds grotere geurloosheid: allemaal aspecten van een langlopend verhullingsproces dat heel diep heeft ingegrepen in de eigentijdse schaamtehuishouding als onderdeel van een meeromvattend beschavingsproces in de zin die Norbert Elias daaraan gegeven heeft in zijn *Het civilisatieproces*.

Daar zijn ook tegenbewegingen in te bespeuren, maar vaak gaat het om een ‘beheerst loslaten van de emotionele zelfbeheersing’ door mensen die zichzelf in dit opzicht al goed in de hand hebben. Het naaktstrand is daar een mooi voorbeeld van: de bezoekers ervan weten discreet om te gaan met de aanblik – en de verlokkingen – van de naakten om hen heen. Het naaktstrand is het tegendeel van verloedering. Je moet ingeleid zijn in de mores van het strand om je ertussen te kunnen bewegen. Mensen kunnen zich in een dergelijke precaire situatie goed in de hand houden, zonder dat ze precies weten hoe zijzelf en de mensen om hen heen het voor elkaar krijgen.

Waar het hier om gaat, is het inzicht van Elias dat steeds meer verrichtingen verdwenen zijn ‘hinter den Kulissen’, omdat mensen zich er ook steeds erger voor zijn gaan schamen. De in steen belichaamde discretie van de moderne gezinswoning, waar alle lichamelijke verrichtingen achter gesloten

From this fairly recent trend of privatisation people all too quickly conclude that privacy is a timeless and ubiquitous human need. Goffman’s concept of ‘self presentation’ may help elucidate this.³ People do not need seclusion as much as they need adequate self presentation. People are keen to present themselves at all times as competent, morally adequate, authorised . . . In other words, as people who know how to behave, who know what they can and cannot do, and who have a right to speak. They expect others to accept them as they are, observe a proper distance, both physically and emotionally, and respect their ‘space of moral integrity’. In order to safeguard that inviolability they must be able to withdraw and protect themselves from time to time. In private, away from prying eyes, they can work on their presentation (which Goffman calls ‘face work’), repair minor violations, carry out physical maintenance. This perspective tends to regard privacy as a momentary and occasional necessity for some last-minute rehearsing, getting into costume and applying make-up for the next scene. As

long as people can take care of the presentation of their ‘self’ (and their fellow selves, frequently overlooked by Goffman) without being seen, they have no real need for further seclusion.

As long as nobody violates the ‘space of moral integrity,’ the public space can accommodate virtually anything, even without walls, gates, fences, doors or curtains. To start with, this integrity may be interpreted in the literal sense of the word. People observe a certain physical distance, they do not bump into one another and do not come too close. Strangers are untouchables. People who do not know one another do not touch and their initial physical contact is circumscribed by ceremony: the handshake as introductory ritual. However, this moral integrity also applies to sight and sound: people do not talk to one another without reason, they do not shout at strangers, do not obstruct their view and in principle refrain from doing anything that might affect another person’s dignity. People can even safeguard their moral integrity in the event of violations, provided they can pretend not to notice them.

³ Erving Goffman, *Presentation of Self in Everyday Life* (Woodstock, NY: Overlook Press, 1973).

deuren kunnen plaatsvinden, ook verborgen voor de huisgenoten, is daar het beste voorbeeld van. Zoals bekend, dat is wel eens anders geweest. En helemaal niet zo lang geleden.

Uit die toch tamelijk recente trend van privatisering wordt al te snel de conclusie getrokken dat privacy dus een tijdloze en alomtegenwoordige menselijke behoefte is. Hier helpt Goffmans begrip van de 'zelfpresentatie'.³ Mensen hebben niet zozeer behoefte aan afzondering, maar aan een adequate zelfpresentatie. Zij willen zichzelf op elk moment kunnen laten zien als competent, moreel adequaat, bevoegd... Als mensen dus, die zich weten te gedragen, die weten wat ze doen en laten mogen, en die recht van spreken hebben. Zij verwachten dat anderen hen in hun waarde laten, een gepaste afstand bewaren, fysiek en psychisch, hun 'ruimte van morele onaantastbaarheid' respecteren. Om die onaantastbaarheid te kunnen bewaren, moeten ze zich soms kunnen terugtrekken en afschermen. In de beslotenheid en verborgenheid kunnen ze aan hun presentatie werken ('face work' noemde Goffman dat), kleine inbreuken repareren, lichaamsonderhoud verrichten. In deze visie is privacy vaak een kortstondige en incidentele noodzaak om nog even te repeteren, te kostumeren en te grimeren voor de volgende scène. Als mensen de presentatie van hun 'zelf' (en hun medezelven, die vergeet Goffman wel eens) onbespied kunnen arrangeren hebben ze verder aan afzondering niet zo'n behoefte.

Zolang niemand inbreekt op de 'ruimte van morele onaantastbaarheid' is in de openbare ruimte vrijwel alles mogelijk, ook zonder muren, hekken, schuttingen, deuren, of gordijnen. Die onaantastbaarheid is in de eerste plaats letterlijk te begrijpen. Mensen houden een zekere lichamelijke afstand van

For many years, prostitutes walked the pavement in my old neighbourhood. They were completely caught up in their trade and only had eyes for the slow-moving cars passing by. In due course I got to know them and would greet them as I entered my house. They did not like this, because I was not part of their world and they did not want to be there for me. Whenever we would show guests out late at night and would chat a bit on the doorstep, we pretended the prostitutes did not exist and vice versa. Without any formal agreements, the women would always stand on the pavement and not on the bluestone steps. One night, as I parked my car, a girl leaned through my car window, was shocked to recognise a local and started apologising profusely. She had accidentally disrupted my presentation as husband and father coming home and thus her own staging of competent working girl. It was the first time I realised that one and the same space can simultaneously accommodate two performances, in which the actors in the two productions move side by side in a seamless

choreography without as much as acknowledging each other's existence in any way.

CITY AND SUBURB When the process of mutual ignoring, this negation of the negation, fails and confrontation becomes inevitable, the result is a joint as well as conflicting performance: a neighbours' quarrel. One may well close one's eyes, but it is much harder to take no notice of noise and stench. What makes other people's food smells and street or radio noises so unbearable is the violation of the personal sphere, the inner sanctum of one's own home. It is not irritating so much as humiliating. After all, it shows that one is not in full control of one's own habitat and that is embarrassing.

And of course it is nearly always one's social inferiors that cause offence. Their obtrusive presence arouses, again, shame. By complaining vocally residents can demonstrate that these others may be physically close, but socially very distant. Thus a minor class difference is staged and produced.

Designers and contractors make

elkaar, botsen niet, komen elkaar niet te na. Vreemden zijn onaanraakbaren voor elkaar. Mensen die elkaar niet kennen blijven van elkaar af en de eerste aanraking gaat met enig ceremonieel gepaard: de handdruk als kennismakingsritueel. Maar die morele onaantastbaarheid geldt ook op het zicht en op het gehoor: mensen spreken elkander niet onvoorbereid aan, roepen niet naar onbekenden, posteren zich niet in hun gezichtsveld, en laten in beginsel alles na wat een ander in zijn waardigheid kan aantasten. Mensen kunnen hun morele onaantastbaarheid zelfs bij inbreuken nog bewaren zolang ze maar kunnen doen alsof ze die aantastingen niet opmerken.

Jarenlang stonden er in mijn oude buurtje hoeren op het trottoir. Ze gingen geheel op in hun bedrijf en hadden alleen oog voor de voorbijschuivende auto's. Mettertijd leerde ik ze kennen en groette ze als ik mijn huis binnenging. Ze vonden dat onplezierig, want ik hoorde er niet bij en zij wilden er ook voor mij niet zijn. Als we 's avonds laat de gasten uitlieten en nog wat stonden na te praten op de stoep bestonden de hoeren niet voor ons en wij niet voor hen. Zonder dat iemand dat ooit zo afgesproken had, stonden zij op de klinkers van het trottoir en nooit op het blauwsteen van de stoep. Toen ik eens 's avonds laat parkeerde, boog zich een meisje door mijn autoraampje, schrok zodra ze me herkende als bewoner en begon zich uitvoerig te verontschuldigen. Zij had per ongeluk mijn presentatie van thuiskomend huisvader verstoord en daarmee haar eigen enscenering van competent businessmeisje. Toen voor het eerst besepte ik dat tegelijkertijd en in dezelfde ruimte twee opvoeringen kunnen plaatsvinden, waarin de acteurs van de ene en de andere productie feilloos langs elkaar schuiven zonder zelfs maar elkaars bestaan op enigerlei wijze te erkennen.

every effort to soundproof walls and extract smells as quickly as possible. But while this undoubtedly reduces the irritation, it cannot prevent all offence: after all, the conflict also serves to increase social distance within physical proximity.

That is not to say that all these dramas reduce urban life to a mere sequence of false appearances. Regardless of whether people ignore one another and have no real contact or whether they involve one another in their performances, their lives are inextricably linked and they clearly live in the same city.

The post-war outskirts, suburbs and commuter towns are governed by a different principle. The public areas there no longer serve the mutual performance, but traffic only. Nearly everything takes place indoors, in the privatised setting of shop, office and, above all, the privacy of the home. Whatever manages to penetrate these spaces can only be a hindrance: noise pollution, loud neighbours, burglaries. In those new neighbourhoods, all drama is domestic drama. Housemates keep the *mise-en-scène*

under strict control when they perform their 'happy family' scene in front of their invited guests who turn up at the agreed time, bringing flowers or wine, and who reward the evening's performance with friendly approval and praise at the close of proceedings. Because we are among equals here, after an appropriate interval the invitation by one dictates a visit by the other. But the well-orchestrated intimacy of the family dwelling and the theatrical density of the old inner city are linked. The threat and excitement of the big city is precisely what suburban residents seek shelter from in their comfortable neighbourhoods. Nonetheless, they do seek the diversity and entertainment that the city has to offer, but at regular intervals, during nights on the town, weekend visits and holidays. People who 'get out' leave the city. People who 'go out' enter it.

People must learn to handle other people in their vicinity; give a little offence, take a little offence, and above all, stand their ground. A public space in which people live and let live in their own performance requires a fair amount of self-control,

STAD EN BUITENWIJK Als het wederzijds negeren, deze negatie van de negatie, mislukt en de confrontatie onvermijdelijk wordt, ontstaat een weliswaar gezamenlijke, maar ook conflictueuze opvoering: de burenruzie. Je ogen kun je sluiten, maar lawaai en stank zijn moeilijker te loochenen. Wat andermans etensgeur en andermans straat- of radiolawaai zo onverdraaglijk maakt, is de inbreuk op de persoonlijke sfeer, op het allerheiligdom van de eigen woning. Het is niet in de eerste plaats ergerlijk, als wel beschamend. Er blijkt immers uit dat iemand de regie over zijn eigen habitat niet helemaal in de hand heeft en dat is kleinerend.

Het zijn ook haast altijd de sociaal lageren waaraan aanstoot genomen wordt. Hun indringende aanwezigheid roept, alweer, schaamte op. Door luidop te klagen kunnen bewoners laten zien dat die anderen weliswaar ruimtelijk nabij zijn, maar sociaal heel veraf. Zo wordt een klein standsverschil geënceneerd en geproduceerd.

Ontwerpers en aannemers doen alle mogelijke moeite om muren geluid dicht te maken en alle luchtjes zo snel mogelijk weg te zuigen. Dat vermindert de ergernis ongetwijfeld, maar kan toch niet alle aanstoot voorkomen: het conflict dient immers ook om in ruimtelijke nabijheid de sociale afstand te vergroten.

Met al dat drama is het stadsleven nog niet gereduceerd tot een reeks schijnvertoningen. Of mensen nu elkaar negeren en langs elkaar heen leven of dat ze elkaar betrekken in de vertoningen die ze opvoeren, ze hebben onontkoombaar met elkaar te maken en ze leven onvermijdelijk in dezelfde stad.

In de naoorlogse buitenwijken, de voorsteden en forensendorpen heerst een andere regie. Het openbaar gebied dient daar alleen nog het verkeer, niet

mutual accommodation and shared equanimity. It makes society less predictable, a little more threatening, but also more interesting, lively and mature. Navigating a metropolitan environment is tricky and often exasperating but also a source of secret pride.

URBAN ETHNOGRAPHY It is not easy for all those involved – city councillors, spatial designers, urban planners and architects – to ascertain what gives residents pleasure, what they can put up with and what a significant number of them ultimately cannot live with. The users themselves do not know beforehand, let alone that someone else can know it on their behalf. There is, however, a suitable method for ascertaining exactly what happens between people within a given spatial and social context. This method has been in use for over a century and has been carefully honed during all those years: the ethnographic research method, as applied by anthropologists among distant peoples and by sociologists in their own country. Anthropologists who once looked at small communities

have since shifted their attention to rapidly expanding cities in developing countries. And now they are increasingly applying their techniques in the Western world, at the office, in schools, among marginal groups of people, in the streets or on squares. Time and again, they manage to identify and interpret the unspoken, unnoticed and hence also unconscious aspects of society, often to astonishing effect.

It may seem as if the ethnographer cannot do anything that a civil servant, journalist or designer could not do just as effectively. The urban ethnographic study does not need a complex set of instruments, no laboratory experiments, no calculators and no legion of pollsters. It is far too inexpensive and thus local authorities and project developers are not interested. A qualified urban ethnographer (a sociologist or anthropologist by profession, either will do) has the necessary training and experience to explain, after a few weeks or months of what is called participant observation, why a bunch of people smoking weed in the doorway is so frightening, why adolescents on mopeds in the

langer de onderlinge vertoning. Haast alles speelt zich binnenshuis af, in het geprivatiseerd decor van winkel, kantoor en vooral in de beslotenheid van eigen huis. Wat daar nog van buiten naar binnen doordringt, kan alleen maar stoornis zijn: geluidsoverlast, burengerucht, huisvredebreuk. Alle drama is in die nieuwe wijken beperkt tot gezinsdrama. De huisgenoten houden de mise-en-scène nauwlettend in de hand wanneer zij hun gelukkig-gezinsteafeel opvoeren voor hun genode gasten die, stipt op afspraak, bloemetje of flesje in de hand, de avondvoorstelling komen bijwonen met bevriende bijval en een afsluitend compliment. Hier zijn we onder standgelijken, en dus dwingt de uitnodiging bij de een na gepast tijdsverloop tot een tegenbezoek bij de ander. Tussen de goed geregisseerde intimiteit van de eengezinswoning en de theatrale dichtheid van de oude binnenstad bestaat een samenhang. Die dreiging en opwinding van de grote stad, daarvoor wil men zich in de woonwijken heerlijk beschut afsluiten. De afwisseling en verscheidenheid zoekt men dan toch op gezette tijden, uitgaansavonden en feestdagen. Mensen die 'naar buiten' gaan, gaan de stad uit. Mensen die 'uitgaan' gaan de stad in.

Mensen moeten leren omgaan met anderen in hun buurt: een beetje aanstoot geven, een beetje aanstoot nemen, en vooral tegen een aanstootje kunnen. Een openbare ruimte waarin mensen langs elkaar schuiven en elkaar laten begaan in hun eigen voorstelling vergt nogal wat aan zelfbeperking, wederzijdse toeschietelijkheid, en gedeelde gelijkmoedigheid. Het maakt het samenleven minder voorspelbaar, iets bedreigender, maar ook interessanter, levendiger, en 'grootmensachtiger' (dat is Surinaams). Navigeren in een grootstedse omgeving is lastig en vaak ergerlijk maar ook een bron van verholten trots.

public park are so irritating, or why drunks hanging around the supermarket exit are so embarrassing. Often it will lead to a fairly simple solution that either helps reduce the hindrance or makes it more bearable. It usually even makes a difference when people themselves begin to understand how they get in each other's way. And what, really, is this ethnographer's gaze? It is precisely the perspective that the reader was invited to share in the preceding pages.

Urban ethnographers look at what people do, while architects look at where it is done. Architects need the ethnographer's gaze to learn about the social mechanisms that pervade public space and that make public space so much more than an area accessible to all: it is a space that includes and excludes, conceals and displays, raises and lowers. Such an environment cannot be designed, one can merely facilitate it. This requires a certain degree of ambiguity in the design. Architecture is facilitating, as Herman Hertzberger taught me. Not prescribing, not restricting, but inviting to careful social explora-

tions. This is manifest in his work – he has written about it at length in *Lessen*⁴ and applied it extensively in his buildings. But in his approach to the twin concepts, he shows himself to be a subversive master who always seeks hybrids and inversions of public and private use, especially in his schools. What the sociologist and the ethnographer can do only with words, he actually creates in glass and concrete.

Translation: *Laura Vroomen*

⁴ Herman Hertzberger, *Lessons for Students in Architecture* (Rotterdam: 010 Publishers, first edition 1991, fifth revised edition 2005); Herman Hertzberger, *Space and the Architect, Lessons in Architecture 2* (Rotterdam: 010 Publishers, 2000); Herman Hertzberger, *Ruimte en Leren; Lessen in architectuur 3* (Rotterdam: 010 Publishers, 2008).

STADSETNOGRAFIE Het is voor alle betrokkenen (stadsbesturen, stedenbouwkundigen planologen en architecten) niet eenvoudig om te achterhalen waar bewoners genoeg aan beleven, wat ze best kunnen verdragen en waarmee een beduidend aantal ook ten lange leste niet leven kan. Dat weten die gebruikers zelf nog niet, laat staan dat iemand anders het voor ze weten kan. Er bestaat echter een geschikte methode om te onderzoeken wat zich precies afspeelt tussen mensen binnen een gegeven ruimtelijke en sociale context. Die werkwijze is al ruim een eeuw in gebruik en in de loop van die tijd steeds verder verfijnd: dat is de etnografische onderzoeksmethode, zoals die door antropologen onder verre volkeren en door sociografen in eigen land is toegepast. Antropologen die zich ooit met kleine gemeenschappen bezighielden, zijn sindsdien gaan werken in de snel uitdijende steden in ontwikkelingslanden. Meer en meer passen ze hun technieken nu ook toe in de eigen westerse wereld, op kantoor, in schoolklassen, onder marginale groepen, op straten en op pleinen. Het lukt ze telkens weer de onuitgesproken, onopgemerkte en dus ook onbesepte kanten van het samenleven te signaleren en te duiden, vaak met verbluffend effect.

Het kan lijken alsof de etnograaf niets kan wat niet elke ambtenaar, journalist of ontwerper net zo goed zou kunnen. Bij het stadsetnografisch onderzoek komen geen ingewikkelde meetinstrumenten te pas en geen laboratoriumexperimenten, er is geen rekenmachine bij nodig en geen legioen van enquêteurs. Het kost vooral veel te weinig geld. Dus willen de gemeentelijk instanties en de projectontwikkelaars er niet aan. Een ervaren stadsetnograaf (socioloog of antropoloog van professionele, dat maakt niet uit) is opgeleid en geoefend om na een paar weken of maanden van participerende observatie (want zo heet die werkwijze) uit te kunnen leggen wat er nu zo angstaanjagend is aan een kluitje wietrokers in het portiek, zo irritant aan pubers met hun brommers in het plantsoen, en zo gênant aan drinkbroers op het muurtje bij de supermarkt. Vaak volgt daaruit een vrij simpele oplossing om de overlast te verminderen of dragelijker te maken. Meestal helpt het al als mensen zelf beter begrijpen hoe ze elkaar het leven moeilijk maken. En wat is dat dan precies, deze etnografische blik? Precies dit perspectief waarin de lezer in de voorgaande bladzijdes mocht delen.

Stadsetnografen (en sociologen) kijken naar wat mensen doen, architecten kijken naar mensen dat doen. Architecten hebben de blik van de etnografen nodig om inzicht te krijgen in de sociale mechanismen die overal in de openbare ruimte aanwezig zijn en die ervoor zorgen dat de openbare ruimte zoveel meer is dan het voor iedereen toegankelijke domein: het is ruimte die insluit en uitsluit, verhult en vertoont, verheft en verlaagt. Zo een omgeving kun je niet ontwerpen, je kunt hoogstens de mogelijkheid ertoe openlaten. Dat vereist een zekere mate van meerduidigheid in het ontwerp. Bouwkunde is gelegenheid geven, heb ik van Herman Hertzberger geleerd. Niet voorschrijven, niet inperken, maar uitnodigen tot behoedzame sociale verkenningen. In zijn werk zie ik dat terug – hij heeft er veel over gezegd in zijn *Lessen*⁴ en veel aan gedaan in zijn gebouwen. Maar in zijn omgang met het begrippenpaar is hij een subversieve meester, die vooral in zijn scholen telkens tussenvormen en omkeringen zoekt tussen publiek en privégebruik. Wat de socioloog en de etnograaf slechts met woorden duiden kan, maakt hij in beton en glas daadwerkelijk mogelijk.